

Posudek školitelky na bakalářskou práci

Souvislost rodičovského hodnocení exekutivního fungování a temperamentové dimenze seberegulace s výkony v testu identifikace pachů u dětí a dospívajících

Autorka: Michaela Nejtková

Vedoucí: Mgr. Lenka Martinec Nováková, PhD.

Katedra psychologie a věd o životě

Fakulta humanitních studií UK

Ve své bakalářské práci se Michaela Nejtková zabývá problematikou kognitivních vlivů na pojmenovávání pachů u českých dětí a dospívajících. Velké množství studií provedených u dospělé zdravé populace i populací klinických ukázalo, že výkony v různých testech čichu souvisejí s poznávacími (tzv. kognitivními) schopnostmi. Na výsledky v čichových testech mají vliv zejména exekutivní funkce, které se týkají plánování, organizování a řešení problémů, ale i seberegulace (cílená sebekontrola). Nejzřetelnější je tato souvislost u testu pojmenovávání (identifikace) pachů. Sledování kognitivních i dalších faktorů, které mohou výsledky v testech čichu ovlivňovat, je obzvláště důležité u dětí, a přesto mu doposud nebyla věnována náležitá výzkumná pozornost. Formát testování čichových schopností totiž většinou nepřihlíží k okolnostem, které se hlavně u mladších dětí mohou do výsledku výrazně prospat, jako je například míra zkušenosti s řešením podobných úloh nebo míra zkušenosti s pachy. Jelikož jsou tyto faktory obtížně kvantifikovatelné, nabízí se možnost hodnotit namísto toho exekutivní funkce a zejména schopnost cílené sebekontroly. S ohledem na široké věkové rozpětí zúčastněných dětí (7-17 let) byla v předkládané práci tato hodnocení získána prostřednictvím rodičovských výpovědí. Z téhož důvodu byla míra čichové zkušenosti u všech dětí odhadnuta a kontrolována pomocí výpovědí rodičů o tom, jaké čichové prostředí sami pro sebe – a tím i pro své dítě – vytvářejí a jak s ním interagují. Cílem práce tedy bylo zhodnotit, nakolik rodičovské mínění o schopnostech dítěte zaměřovat a udržet svou pozornost, plánovat a organizovat si činnost aj. předpovídá jeho či její výsledky v testu identifikace pachů, a to s přihlédnutím mj. k tomu, jak rodič nahlíží význam čichového vnímání pro každodenní život.

Práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou. V teoretické části práce se autorka nejprve stručně věnuje popisu čichového systému, definici čichových schopností, možnostem jejich hodnocení a faktorům, které toto hodnocení mohou ovlivňovat. Následně uvádí výsledky studií provedených jednak u klinických populací a jednak u dětí a dospívajících, v nichž bylo zjišťováno, nakolik výkony v čichových testech souvisejí s kognitivními schopnostmi. Poté se pozornost obrací specificky k exekutivním funkcím, které jsou stručně vymezeny a dány do souvislosti již konkrétně s identifikací pachů. Mentální procesy související s organizováním a plánováním jsou pak podány ještě z pohledu psychologie osobnosti, kdy je napřed vymezen pojem seberegulace, vysvětlen překryv s exekutivním fungováním, po čemž následuje zmínka o dělení seberegulačních procesů a o tom, nakolik ovlivňují výkon ve školních úlohách (u nichž se předpokládá podobnost s čichovými úlohami). Poslední kapitola teoretické části práce je věnována vybraným faktorům, které je vhodné při testování čichových schopností nejen u dětí kontrolovat. Teoretická část práce je logicky členěna a obstojně provázána na všech úrovních textu. Čte se dobře; autorka se drží argumentační linie a neodbíhá k subjektivně zajímavým

podružnostem. Použité zdroje jsou relevantní a recentní, s výjimkou několika opodstatněných výjimek.

Empirické části práce předchází shrnutí, v němž jsou zdůrazněna východiska výzkumu. Následuje představení cíle výzkumu, výzkumných otázek a sady hypotéz, které se vztahují k hlavním proměnným, které byly v této práci předmětem zájmu, a sice skóre exekutivního fungování a seberegulace. Poté jsou popsány výzkumné metody, způsoby sběru dat a jejich analýzy. Materiál a metody jsou zpracovány relativně přehledně, resp. tak dobře, jak tehdejší časové možnosti dovozovaly. Prostor pro zlepšení by se našel např. u popisu inventáře BRIEF-2, který (stejně jako dotazníky vztahující se k temperamentu) obsahuje škály. Ty jsou jen vyjmenovány, ale nejsou blíže definovány, nejsou pro ně uvedeny příklady položek a nedozvíme se ani, že sytí určité „indexy“, které pak dávají dohromady „kompozit“. Kupříkladu na první zmínku o globálním exekutivním kompozitu narazíme až v Tabulce 2 (kde je uveden jako „Global Executive score“), v níž jsou také zmíněny jednotlivé indexy regulace (kognitivní, emocionální a behaviorální). To kontrastuje s následným detailním popisem nástrojů použitých pro hodnocení seberegulace v rámci posouzení temperamentu. U těch jsou sice pro každý nástroj uvedeny všechny škály (i ty, které pro hodnocení seberegulace, resp. cílené sebekontroly nebyly využity) včetně příkladů položek, jež je sytí, ovšem při finalizaci práce se vytratila zmínka o tom, které z nich vlastně sytí doménu cílené sebekontroly. To je sice možné dovodit z Tabulky 2, kde ovšem zůstaly jen zkratky („vlastní výpověď ATQ - acv“ – tedy „activation control“ atd.). Stejně tak zapadlo vysvětlení, jak bylo s doménovými skóry cílené sebekontroly z jednotlivých nástrojů posléze naloženo. (Tam, kde byly záměrně administrovány temperamentové dotazníky dva za účelem zhodnocení korelací mezi skóry, což nebylo součástí bakalářské práce, bylo preferováno doménové skóre s větší variabilitou ve výpovědích. Konkrétně byl-li zároveň administrován nástroj TMCQ a EATQ-R, bylo preferováno skóre získané pomocí EATQ-R. Jelikož jsou nástroje pro zhodnocení temperamentu věkově specifické, ale pro zjednodušení analýz bylo žádoucí, aby do hlavního modelu, tj. ANCOVY, vstupovala jen jediná proměnná reprezentující rodičovské hodnocení cílené sebekontroly bez ohledu na věk dítěte, byla z doménových skóru cílené sebekontroly vypočítána z-skóre. Dále byla zavedena proměnná „způsob výpovědi“, zohledňující, zda bylo skóre získáno výpovědí rodiče či sebevypovědí, která byla v hlavním modelu se z-skóre dána do interakce.) Vypadlo také odůvodnění, proč do finálního modelu nakonec nevstupovaly kontrolní proměnné (skóre OAS a obtíží spojených s čichovým vnímáním), byť to vyplývá z pohledu na Tabulku 3. Jejich souvislost se skóry UPSIT totiž postrádala věcnou významnost (na rozdíl od věku a genderu, které byly v modelu ponechány, přičemž by bylo bývalo vhodné zdůraznit, že i ony jsou kontrolními proměnnými). Výsledková část obsahuje i další drobné nedostatky. Například v Tabulce 2 je u TMCQ namísto „Effortful Control“ uvedeno „Negative Affect“, nedá se přehlédnout nejednotnost v užívání českých/anglických označení škál a faktorů či domén či to, že ukotvení tabulek i grafů v textu kvůli své strohosti neplní svou funkci.

Zmíněné nedostatky v částech věnovaných materiálu a metodám a deskriptivní statistice nicméně nepředstavují závažnou překážku porozumění hlavním výsledkům. Ty jsou výslednicí samostatných analytických snah autorky práce s využitím takové úrovně statistických znalostí a dovedností, s jakou do supervize přišla, a školitelčina úsilí je zúročit a rozvinout, aniž by byl umenšen tvůrčí podíl předkladatelky práce. Z dat by tedy jistě bylo možno „vytěžit“ více

a k analýze přistoupit obratněji, nicméně se přesto domnívám, že zvolený způsob statistické analýzy je pro účely bakalářské práce dostačující. Explorace dat mimo hlavní výsledkovou část nadto přinesly několik zajímavých zjištění; mimo jiné například to, že vztahy mezi regresory/prediktory a závisle proměnnou identifikace pachů v testu UPSIT nemívají lineární povahu (přestože v literatuře byly v naprosté většině studií modelovány lineárně).

Diskuse byla s ohledem na omezené časové možnosti pojata poněkud úsporně a rozhodně by si zasluhovala lepší propojení s částí teoretickou. Zasazení do kontextu předchozího bádání tedy není optimální a v tomto ohledu diskuse svou funkci neplní. Nicméně je z ní i tak patrné, že autorka je schopna o tématu samostatně přemýšlet, že si je vědoma limitů vlastní práce a že dokáže přijít s nápady, jak design studie napříště vylepšit.

Navzdory zmíněným výtkám spolupráci s předkladatelkou práce hodnotím jako vynikající, resp. jednu z nejlepších za posledních několik let nejen v rámci bakalářských supervizí. Období intenzivního sběru dat i závěrečné týdny přinesly kromě méně příjemných prožitků i skvělou tvůrčí atmosféru, která byla obohacující a motivující i pro mě jakožto školitelku. Práci tedy jednoznačně doporučuji k obhajobě a v závislosti na jejím výsledku navrhuji hodnocení „výborně“.

V Praze dne 21. května 2023

Mgr. Lenka Martinec Nováková, PhD.